

УДК 81.27/ 811.111-112'06

Г. Семененко, канд. філол. наук, доцент

Київський національний лінгвістичний університет, Київ

СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ І МОВНІ ЗМІНИ В РАННЬОНОВОАНГЛІЙСЬКИЙ ПЕРІОД

У статті досліджується мовна поведінка осіб з висхідною соціальною мобільністю і їх роль в поширенні мовних змін у ранньонновоанглійський період. Визначається оптимальна модель соціальної стратифікації для вивчення мовних змін у діахронії. Аналізується вплив фактору престижності на мовний вибір індивідів у XVI-XVIII ст.

Ключові слова: історична соціолінгвістика, мовні зміни, особи з висхідною соціальною мобільністю, престиж, ранньонновоанглійська мова.

Визначення моделей соціальної стратифікації діахронічних мовних змін є доволі складним завданням [1; 2]. Екстраполюючи взаємозалежність соціального устрою і мовних змін у сучасних суспільствах на історичні мовні спільноти, можна припустити існування такої залежності у минулому, однак, особливості впливу соціального статусу мовців на перебіг мовних змін на ранніх етапах розвитку англійської мови наразі не отримали достатньої уваги з боку дослідників. Тому вважаємо **актуальним** аналіз процесу мовних змін в ранньонновоанглійський період в контексті соціальної стратифікації тогочасного суспільства. У дослідженні соціальних особливостей мовних змін у діахронії основними завданнями є визначення факту існування соціальної стратифікації, етапу в процесі розгортання зміни, коли така соціальна стратифікація є статистично значимою, походження та вектор зміни і оцінка зміни сучасниками [2: 153]. **Метою** цієї статті є вивчення мовної поведінки індивідів із висхідною соціальною мобільністю в ранньонновоанглійський період та встановлення їхньої ролі в поширенні мовних змін у XVI-XVIII ст.

Соціальний клас мовця не тільки є досить проблемною змінною з точки зору її інтерпретації, суперечки викликає навіть визначення самого терміну “соціальний клас” [1]. Загалом, у соціолінгвістиці застосовуються соціологічні класифікації, де основними детермінантами у визначенні соціального класу мовця є вид діяльності, рівень доходів і освіта. В деяких дослідженнях також зважають на тип житла, місце проживання та вид діяльності батька [3: 60-68, 113-119]. Соціальна мобільність – це процес, в результаті якого окремі індивіди переміщуються між соціальними або економічними групами. Це відбувається або в результаті зміни виду діяльності, або через шлюб. В першому випадку траєкторію мобільності можна прослідкувати, порівнявши посади, які індивід займав протягом життя. Значущість соціальної мобільності сягає далеко за межі особистісних

сподівань окремих індивідів і їх сімей, оскільки особливості мобільності визначають форму і структуру суспільства загалом.

Соціальна мобільність належить до факторів з суттєвим впливом на процес поширення мовних інновацій. Сучасні соціолінгвістичні дослідження поведінки індивідів з висхідною мобільністю вказують на залежність їхнього мовлення від факторів престижу і стигми [1: 52-57]. Мовний вибір таких осіб не тільки відрізняється від тих, з ким вони разом зростали, вони також схильні до надмірного вживання форм, які, на їхню думку, є престижними. Це виявляється в аналогічному поширенні окремих мовних рис на так звані “неправильні” слова і вирази. Прикладом такого аналогічного поширення є наведений У. Лабовим випадок появи поствокалічного [г] – престижного звуку в нью-йоркському діалекті англійської мови – в слові *God*, де йому, звичайно, не місце [3]. Крайня форма прагнення до “кращого” звучання дістала назву “гіперкоректність”. Гіперкоректність часто є відображенням мовної невпевненості осіб, що приймають зовнішні мовні норми, відмінні від норм, властивих їхньому вихідному соціальному класу [4: 193].

У Лабов взагалі відносить соціальну мобільність до основних рушійних сил мовних змін. Так, він визначив, що лідерами мовних змін у Філадельфії виступають жінки з висхідною соціальною мобільністю, представниці вищих прошарків робочого класу, які не зважають на домінуючі соціальні норми. Дослідник відзначає, що мовні зміни знизу, тобто такі, що поширюються від нижчих соціальних прошарків, можливі лише у суспільстві з соціальною мобільністю [3: 518].

Ранньоновоанглійський період є перехідним від середньовічного суспільства до національної держави нового часу, коли стара феодальна система зазнавала ерозії, поступово дозволяючи все більшу мобільність в рамках соціальної ієрархії. Дрібномаєтне дворянство прагнуло вищого статусу, або, щонайменше, зовнішніх виявів такого статусу, відбувалося формування нового середнього класу з багатих, але нетитулованих людей, що прагнули поліпшити власний соціальний статус. З появою нового дворянства, руйнуванням середньовічних маєтків і монастирів, внаслідок тривалого зростання огорожень та промисловості у сільській місцевості та збільшення статків міського купецтва, новоутворені еліти стали причиною плутанини і загального безладу, створюючи загрозу для культурного домінування старої аристократії [6].

Характер і темпи соціальної мобільності у досліджуваній період суттєво варіювалися залежно від регіону, соціального класу і типу спільноти. Базовою одиницею суспільства була сільська спільнота, верхівкою – дворянство, основну частину якого складала дрібномаєтні дворяни. Не залишалися осторонь кардинальних змін в англійському суспільстві і жителі міст XVII ст. При розгляді соціальної мобільності варто звернути увагу на той факт, що міста були центрами обміну, а не виробництва; їх скоріше можна кваліфікувати як ринкові, а не промислові спільноти [5].

У соціальній історії часто використовують термін “псевдо-дворянство” на позначення особливої категорії переважно міських жителів – осіб, що вели дозвільний спосіб життя і за цим способом життя класифікувалися як дворяни, проте не мали земельних володінь [5]. В основному, цей соціальний прошарок віддавав перевагу великим містам і характеризувався відсутністю будь-якого глибокого місцевого коріння. До 1700 року псевдо-дворяни сформували один з відсутніх ланцюжків між купцями та особами, що займалися професійною діяльністю, з одного боку, і дворянством, з іншого. Така неви-

значена ситуація зчинила суттєвий вплив на їхнє відношення до соціально нижчих членів суспільства. Також, для цієї категорії населення з відносно слабкими соціальними зв'язками було легше зберігати певні кастові відмінності, ніж новоявленому сквайру в сільській місцевості, де люди добре пам'ятали його низьке походження. Утворенню нового міського прошарку суспільства сприяло полегшення географічного пересування в період Реставрації.

На всіх рівнях та в кожному прошарку суспільства саме XVII ст. було часом трансформацій, проте не варто перебільшувати швидкість соціальних змін. Так, в Англії часів Тюдорів і Стюартів суспільні зміни тривали протягом декількох поколінь і навіть довше. Соціальні історики наголошують на необхідності стриманої оцінки впливу драматичних результатів руху огорожень, розпуску монастирів, прогресу сільського господарства, розвитку транспорту, зростання чисельності населення та наслідків громадянської війни на розміреність і консерватизм суспільного буття того часу [5].

Визначення соціальної приналежності інформантів є досить складним завданням в сучасних соціолінгвістичних студіях, природно, що в історичних дослідженнях проблема стає ще складнішою. У Лабов запропонував використання трьох або чотирьох категорій для якнайкращого ілюстрування вірогідної картини мовних змін в процесі розгортання [3: 31]. У своєму фундаментальному дослідженні приватного листування кінця середньоанглійського початку ранньоніовоанглійського періодів фінські дослідниці Т. Невалайнен і Х. Раумолін-Брунберг виділяють чотири можливі моделі соціальної стратифікації [2: 136] – від достатньо детальної до тричастної. Проте, для лонгitudних досліджень найвдалішою видається узагальнена модель, що дозволяє чіткіше визначити основні тенденції мовних змін. Принагідно зауважимо, що недостатність наявних зразків мовлення представників найнижчих прошарків суспільства також повинна враховуватися. У класичній тричастній моделі (вищій-середній-нижчий клас), автори виділили четверту групу – індивідів з висхідною соціальною мобільністю, зважаючи на їх роль у поширенні мовних змін і уможливленні таким чином аналіз особливостей мовлення цієї групи [2]. До індивідів з висхідною соціальною мобільністю відносяться особи, що перемістилися щонайменше на дві сходинки вверх соціальної драбини. У ранньоніовоанглійський період такими особами могли бути чоловіки, які піднялися до дворянства або до вищого духовенства з комерсантів, професіоналів або інших недворянських прошарків суспільства. Крім того, лонгitudні історичні дослідження мають зважати на зміни у соціальній стратифікації суспільства – суспільний устрій Англії кінця Середньовіччя і в епоху Просвітництва докорінно відрізнявся. Тому використання узагальнених моделей покликане дещо нівелювати такі відмінності.

Однією з кардинальних відмінностей між історичною і сучасною соціолінгвістикою є неможливість проведення опитувань з метою встановлення цінностей, що асоціюються з певними мовними преференціями. Для подолання цієї проблеми дослідники використовують непрямі способи отримання інформації, наприклад, вивчення коментарів сучасників, літератури та емпіричне дослідження мовної поведінки індивідів, чия лінгвістична чутливість вважається досить високою.

Коментарі сучасників, незважаючи на їхню цінність, мають одну важливу особливість – вони вказують на стереотипи, прийняті в тогочасному суспільстві, тобто для вивчення мовних змін знизу їхня валідність є досить сумнівною. Тому для неупереджено-

го погляду на соціальну стратифікацію мовних змін необхідно зважати на лінгвістичні преференції представників різних соціальних груп. Особи з висхідною соціальною мобільністю завжди є чутливими до соціальної конотації мовних варіантів. Свій вибір такі індивіди частіше зупиняють на престижних формах і намагаються уникати альтернатив, які асоціюються з мовленням соціальних низів. Словами У. Лабова, “соціальна мобільність мовців краще виражається через співвідношення з мовною поведінкою, ніж через аналіз соціально-економічної ситуації того чи іншого індивіда” [7: 286].

При аналізі мовної поведінки осіб з висхідною соціальною мобільністю враховуються стосунки як з вищими, так і з нижчими соціальними класами. Якщо такі індивіди рідко використовують варіант, звичний для мовців нижчого прошарку, його можна вважати стигматизованим, і, навпаки, висока частотність форми у мовленні вищих класів свідчить про відсутність стигматизації.

В трьох змінах, характерних для ранньонорманнського періоду (заміщення форми називного відмінка займенників другої особи множини *ye* формою об’єктного відмінку *you*, утворення нової форми присвійних займенників першої і другої особи, витіснення історичної форми третьої особи множини дієслова *be*) [2], засвідчено менше використання особами з висхідною соціальною мобільністю нових форм порівнянні з представниками соціальних низів, що може свідчити про стигматизованість цих форм. З іншого боку, особи з висхідною соціальною мобільністю вживали ці форми рідше і за представників вищого класу, що повинно заперечувати наявність стигматизації. У дослідженні вживання допоміжного дієслова *do* в стверджувальних розповідних реченнях [8] порівнювалася поведінка осіб з висхідною мобільністю з усіма іншими інформантами, де знову ж таки було виявлене менше вживання нової форми у порівнянні як з вищими, так і з нижчими соціальними прошарками. З огляду на розгортання цих чотирьох мовних змін, маємо підстави говорити не про стигматизацію, а, скоріше, про стратегію уникнення нових форм особами, які прагнули підвищити власний соціальний статус, що свідчить про їх мовну невпевненість.

Дослідження соціолінгвістичних особливостей процесу заміни закінчення третьої особи однини виявило дещо інші тенденції. На початку процесу мовної зміни у першій половині XVI ст. особи з висхідною соціальною мобільністю не вживають нове закінчення *-s*, у другій половині нове закінчення зустрічається в їхньому мовленні дуже рідко, що повністю відповідає тенденціям до вживання нової форми, засвідченим для представників вищих класів. На початку XVII ст. ситуація змінюється, і закінчення *-s* домінує в мовленні представників всіх класів [2: 140]. Відбулася де-стигматизація, особи з висхідною соціальною мобільністю швидко це відчували, і частотність використання ними нової форми перевищила відповідні дані по середньому і вищому класам. Як показано на рис. 1, група з висхідною соціальною мобільністю навіть дещо перестаралася у використанні нової форми; схожий сценарій розвитку подій засвідчений і в сучасних соціолінгвістичних дослідженнях [1: 56]. Таким чином, спостерігаємо процес мовної зміни із зсувом у суспільній оцінці.

Ще однією важливою мовною зміною в ранньонорманнський період було зникнення множинного заперечення. В цій мовній зміні особи з висхідною соціальною мобільністю із самого початку були лідерами, що свідчить про їхню лінгвістичну чутливість до використання престижних форм і конструкцій адміністративної мови [9]. Повільніші

темпи переходу до пропозиційного заперечення з одним негативним елементом представників нижчих класів (так само як і жінок) пояснюється важкодоступністю освіти і, відповідно, невикористання граматичних конструкцій, характерних для мовлення високоосвічених професіоналів.

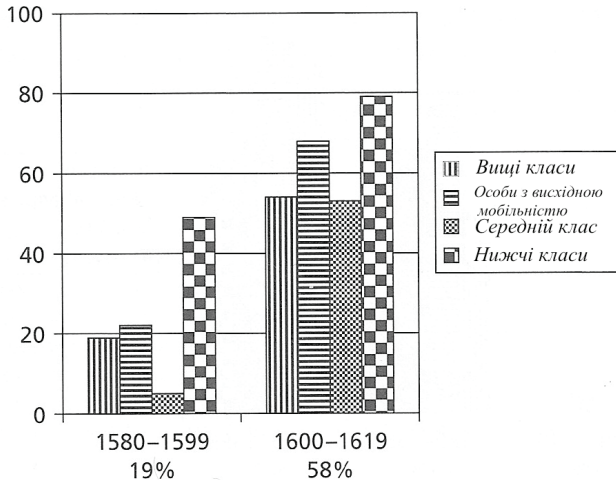

Рис.1 Частка форм третьої особи однини дієслів теперішнього часу, утворених за допомогою закінчення -s в кортусі ранньоанглійського листування [2: 145]

Варто згадати ще одну особливість двох останніх мовних змін: стара форма третьої особи однини не стає у подальшому стигматизованою і продовжує використовуватися, наприклад, в перекладі Біблії короля Якова (1611 р.), в той час як множинне заперечення, характерне для розмовного мовлення, і досі вважається некоректним в стандартній англійській мові [2: 153].

Поведінка осіб з висхідною соціальною мобільністю вказує на два можливих сценарії розгортання мовних змін, що включають стигматизацію варіанта, якому надають перевагу нижчі прошарки суспільства: зміна знизу як в термінах соціального статусу, так і в термінах суспільного усвідомлення; або зміна зверху з обов'язковим зв'язком між рівнем освіти та частотністю вживання нової форми. За першого сценарію стигма може бути знята на певному етапі, за другого – зберігатися протягом декількох століть.

Отже, мовні зміни ранньоновіанглійський період були соціально стратифіковані, найважливішу роль в поширенні нових варіантів відігравали вищі класи суспільства: доки нова форма не була прийнята вищими прошарками, вона не ставала домінуючою по всій країні. Стигматизація рецесивного варіанту була вірогідною у тих випадках, коли лідерами мовної зміни виступали високоосвічені особи, які займалися професійною діяльністю, в силу недоступності освіти для представників нижчих соціальних кіл.

В ранньоніоанглійський період концепція престижності мовних варіантів справляла тиск на мовний вибір індивідів. За відсутності зафіксованого стандарту та з огляду на чітку ієрархічну структуру тогочасного суспільства, престижність визначалася приналежністю до мовлення вищих прошарків суспільства. Особи з висхідною соціальною мобільністю, які займалися професійною діяльністю, наприклад, юристи, урядовці, офіцери, лікарі, часто переймали форми і конструкції з мовлення вищих за соціальним рангом осіб і, відповідно, відігравали важливу роль в поширенні нових варіантів. У подальшому вважаємо за потрібне дослідити роль осіб із висхідною соціальною мобільністю в поширенні інших мовних змін в ранньоніоанглійський період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Chambers J.K. Sociolinguistic theory: linguistic variation and its social significance / Chambers J.K. – Oxford etc.: Blackwell, 1995. – 308 p.
2. Nevalainen T., Raumolin-Brunberg H. Historical Sociolinguistics: Language Change in Tudor and Stuart England / Nevalainen T., Raumolin-Brunberg H. – London: Pearson Education, 2003 – 266 p.
3. Labov W. Principles of linguistic change: Vol. II: Social factors / William Labov. – Oxford: Blackwell, 1994. – 596 p.
4. Downes W. Language and society / Downes William. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 516 p.
5. Everitt A. Social mobility in early modern England / Alan Everitt // Past and Present. – 1966. – No 33 (1) – p. 56-73.
6. Kuchta D. The Three-Piece Suit and Modern Masculinity: England, 1550-1850 / David Kuchta. – Berkeley: University of California Press, 2002. – 313 p.
7. Labov W. Sociolinguistic Patterns / Labov, William. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. – 344 p.
8. Nurmi A. A Social History of Periphrastic do. (Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki 56.) / Arja Nurmi. – Helsinki: Société Néophilologique, 1999. – 222 p.
9. Nevalainen T. Social mobility and the decline of multiple negation in Early Modern English / Nevalainen T. // Advances in English Historical Linguistics. – Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 1998. – P. 263-291.

Стаття надійшла до редакції 18.09.14

Г. Н. Семененко, канд. філол. наук, доцент

Київський національний лінгвістический университет, Київ

СОЦИАЛЬНАЯ МОБИЛЬНОСТЬ И ЯЗЫКОВЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В РАННЕОАНГЛИЙСКИЙ ПЕРИОД

В статье исследуется речевое поведение лиц с восходящей социальной мобильностью и их роль в распространении языковых изменений в раннеоанглийский период. Определяется оптимальная модель социальной стратификации для изучения языковых изменений в диахронии. Анализируется влияние фактора престижности на языковой выбор индивидов в XVI-XVIII в.

Ключевые слова: историческая социолингвистика, языковые изменения, лица с восходящей социальной мобильностью, престиж, ранненовоанглийский язык.

Semenenko G.M., Ph.D (Linguistics)

Kyiv National Linguistic University, Kyiv

SOCIAL MOBILITY AND LANGUAGE CHANGE IN EARLY MODERN ENGLISH

The article studies the linguistic behavior of upwardly mobile people and their role in the spread of language change in Early Modern English. The optimal model of social stratification for the diachronic study of language change is determined. The impact of prestige on the individual linguistic choices in the 16th–18th c. is analyzed.

Keywords: historical sociolinguistics, language change, upward social mobility, prestige, Early Modern English

УДК 81:32.019.51

А. Подшивайлова, канд. филол. наук

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

К ПРОБЛЕМЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ МАНИПУЛЯТИВНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ

Статья посвящена проблеме определения манипулятивного воздействия: рассмотрены существующие подходы, обосновано предпочтение термина «манипулятивное воздействие» терминам «манипуляция» и «манипулирование», дано авторское определение манипулятивного воздействия.

Ключевые слова: манипуляция, манипулирование, манипулятивное воздействие.

В условиях непрекращающихся информационных войн разного рода, с которыми постоянно сталкивается человек в процессе своей жизнедеятельности, актуальным является определение разновидностей оказываемых при этом воздействий.

Одним из наиболее неоднозначных видов воздействия представляется манипулятивное воздействие, для обозначения которого нередко используют и другие термины: манипуляция, манипулирование (причем, как правило, без разграничения последних: см., например, [1: 9; и др.]). В научной литературе прибегают также к следующим обозначениям: «манипулятивные психотехнологии» [2: 63], «оружелизм» [3: 70], «политическая манипуляция» / «политическое манипулирование» [3: 67; 4: 54 и др.], «речевые манипуляции» [5: 23; 6: 16] («речевая (языковая) манипуляция (манипулирование)» [5: 25], технология «речевого манипулятивного воздействия» [5: 35]), «речевое «насилие»» [7: 47], «языковое манипулирование» [8: 7, 11, 212] (в данном же источнике наряду с этим термином обнаружен и термин «манипулятивное воздействие» [8: 11], а также по-

© А. Подшивайлова, 2014